

**TILSHUNOSLIKDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA KREATIV
METODLAR. LEKSIK ATAMALARNI O‘QITISHDA INTERFAOL
DARSLAR.**

Abdug‘afforova Mohlaroyim Ibroximjon qizi

Andijon Davlat Pedagogika Instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-kurs
Magistranti

O‘zbekistonning davlat ta’lim standarti 5-9-sinf ona tili darslarida o‘quvchilardan fonetika, leksikologiya, morfologiya, sintaksis va stilistika kabi asosiy tilshunoslik tushunchalarini egallash talabini qo‘yadi. Leksikologiya – tilning leksik tizimini, ya’ni so‘z boyligi va ularga bog‘liq ma’nomlarni o‘rganadigan bo‘limdir. Shu bois leksikologiyaga oid atamalarni o‘rgatishda interfaol va ijodiy metodlardan foydalanish o‘quvchilarni qiziqtirish va so‘z boyligini chuqur egallashga yordam beradi. Masalan, davlat standartida sinonim va antonim kabi leksik vositalardan to‘g‘ri foydalanish talabi alohida qayd etilgan. Shu o‘rinda so‘z boyligini mustahkamlashda fanlararo integratsiyadan ham keng foydalanish mumkin: boshqa fanlar (tarix, biologiya, san’at) darslarida o‘rgatilayotgan mavzular bilan bog‘liq atamalarni ona tili darslariga olib kirib, badiiy va ilmiy matnlar asosida tahlil qilish o‘quvchilarda dunyoqarashni bir butun sifatida shakllantiradi¹.

O‘qituvchi darsni o‘quvchilarga yetkazib berishda turli xildagi usullardan, metodlardan foydalanadi. Shunday usullardan biri bu kommunikativ yondashuv tushunchasidir. Kommunikativ yondashuv til o‘qitishda samarali pedagogik asos hisoblanadi: u o‘zlashtirilayotgan leksik materialni haqiqiy kontekstda qo‘llashni

¹Namozova, N. (2022). Ona tili darslarida o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirishda fanlararo integratsiyaning o‘rni. O‘zMU xabarlari, 1(2), 145-148.

va mazmunli muloqotni ta'kidlaydi. Masalan, o'quvchilarga yangi sinonim yoki antonim terminlarini o'rgatishda dialoglar, ro'yxatlar yoki guruhlarda suhbat qurish orqali ularning nutqida ushbu atamalardan faol foydalangan ma'qul².

Sinonimlar bilan ishlash: ma'no darajalari. Suhbat orqali.

O'quvchilarga bir mavzu berilib, uni turlicha bo'yoqdorlikdagi so'zlar bilan ifodalash so'raladi.

Vaziyat: sayohatdan qaytgan do'stingizning kayfiyatini tasvirlang.

1-o'quvchi: U juda **xursand** edi.

2-o'quvchi: Ha, u rostdan ham **shod** ko'rinardi.

3-o'quvchi: Menimcha, u shunchaki **shod** emas, **baxtiyor** va **mamnun** ham edi.

Sinonimlar bilan ishlash jadvali.

Antonimlar bilan ishlash. "Ziddiyatli munozara"

Sinfni ikki guruhga bo'lib, qarama-qarshi tushunchalar yordamida bahslashish topshiriladi.

Mavzu: Shahar hayoti va qishloq hayoti.

A guruh: shahar hayoti shovqin-suronli, qishloqda esa osuda.

B guruh: shahar yo'llari ravon, qishloqda esa biroz notekis.

Antonimlar bilan ishlash jadvali.

Psixolingvistik va kognitiv yondashuv nuqtai nazaridan, til o'rganish ichki kognitiv jarayon orqali kichadi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchilarning

²Namozova, N. (2021). Ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish: Metodik qo'llanma. Toshkent: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 78-bet.

fikrlash jarayoni va xotira mexanizmlariga mos keladigan metodlarni qo‘llash lozim. Masalan, so‘zlarni turkumlash (sinkveynga ajratish), guruhlangan ta‘riflar yoki so‘zlar tarmog‘i (so‘z sxemalari) hosil qilish – bular yordamida murakkab leksik terminlarni ham yodda saqlash osonlashadi. Kognitiv metodlardan biri – til birliklarini ko‘rgazmali tarzda birlashtirish, masalan so‘z oilalarini shakllantirish yoki Venn diagrammasi yordamida sinonim-krossword tuzish. Bunday uslublar o‘quvchilarda mantiqiy tafakkur va ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi³. Yana shu kabi metodlar quyidagilardan tashkil topgan:

“Leksik transformatsiya” (so‘zlarning hayotda aylanishi). Bu metod an’anaviy “so‘z tahlili”dan farq qilib, so‘zning tarixiy va zamonaviy holatini sintez qiladi. Mazmuni: talabaga bitta tushuncha beriladi (masalan, yozuv). U so‘zning tarixiy qatlamini (arxaizm: bitig), bugungi holatini (istiloh: matn) va kelajakdagi ehtimoliy neologizmini (masalan, vizual-kod) bog‘lab, so‘zning evolyutsion xaritasi chizadi. Yangiligi: bu o‘quvchida diaxronik (tarixiy) va sinxronik (zamonaviy) tafakkurni birlashtiradi.

“Assotsiativ Matritsa” (3D formatida). Klassik klasterdan farqli o‘laroq, bu metodda so‘zlar 3 ta kategoriya bo‘yicha tahlil qilinadi: Sinxron: ma‘nodoshlari. Affektiv: so‘z uyg‘otadigan hissiyot (ijobiy/salbiy konnotatsiya). Sotsial: qaysi ijtimoiy qatlamda qo‘llanishi (jargon, argo yoki rasmiy). Natija: talaba so‘zni nafaqat lug‘aviy, balki ijtimoiy-psixologik instrument sifatida ko‘radi.

“Frazeologik Konstruktor”. Bu metod iboralarni yodlash emas, balki ularning ichki mexanizmini tushunishga qaratilgan. Metodika: talabalarga

³Namozova, N. (2022). Ona tili ta‘limida kognitiv yondashuv va vizuallashtirish usullari. Til va adabiyot ta‘limi jurnali, 3(5), 22-25.

“somatik” (tana a'zolari bilan bog‘liq) so‘zlar beriladi (masalan: ko‘z, qo‘l, burun). Ular ushbu so‘zlar ishtirokida yangi nutqiy vaziyatlar uchun metaforik iboralar “yasashadi” va ularni xalq maqollari bilan qiyoslaydi. Yangiligi: bu talabalarda lingvokreativlik (til yaratuvchanligi) qobiliyatini uyg‘otadi.

“Leksik Infografika” (vizual semantika). Bu metod matnli ma'lumotni to‘liq vizual obrazga o‘tkazishni nazarda tutadi. Masalan, “Omonimlar” mavzusida talaba shunchaki misol yozmaydi, balki omonim so‘zning barcha ma'nolarini bitta umumiy kompozitsiyada rasm orqali (infografika) aks ettirishi kerak. Yangiligi: vizual xotira va mantiqiy bog‘lanishni kuchaytiradi.

Bundan tashqari, fanlararo integratsiya ona tili darslarini turli fanlar materiallari bilan bog‘lash orqali o‘quvchilarda dunyoqarashni kengaytiradi va leksik qobiliyatlarni mustahkamlaydi. Masalan, tarix yoki biologiya darsida tilga oid yangi atamalar paydo bo‘lsa, ularni o‘sha kontekstda izohlab, so‘zlarning sinonim va antonimlarini o‘rganish ona tili darsida mavzuni yanada chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Tahlillarga ko‘ra, integratsiyalashtirilgan darslar o‘quvchilarga mavzuni bir butunlik sifatida anglashni o‘rgatadi⁴.

Xorijiy tajribada ham leksik bilim berish interaktiv va amaliy usullar bilan boyitiladi. Masalan, Janubiy Koreya ta’lim tizimi sinflarda nazariy bilimlar o‘rniga talabalarni markazlashtirgan, hamkorlikka asoslangan va kreativ fikrlashni rag‘batlantiruvchi metodlarga o‘tishni davom ettirmoqda. Koreya milliy ta’lim dasturi 2015-yildan buyon bilim markazli yondashuvdan kompetensiyalarga asoslangan o‘qitishga o‘tmoqda, bunda ijodkorlik, muammolarni hal qilish va

⁴Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy o‘quv texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2004. – 86-b.
SJIF:5.219

raqamli mahoratlar kattaroq ahamiyatga ega⁵. Shunday qilib, o'quvchilarning raqobatbardoshligini ta'minlash uchun o'zbek ona tili darslarida ham texnologiya va loyiha asosidagi ta'lim usullarini tatbiq etish tavsiya etiladi.

Bosh sinflarda (5–7): Mavzuni o'rgatishda o'yin elementlari va vizual yordamlar ustun qo'llanilishi mumkin. Masalan, sinonim/antonim jamoa o'yinlari, so'z va rasm moslashuvchi mashqlar, so'z charxpalaklari yordamida takrorlash kabilar shular jumlasidandir. Qolaversa, grafik metodlar (klasster, so'z so'zi sxemasi) va ko'rgazmali taqdimotlar yangi atamalarni tushuntirishni osonlashtiradi. Savol-javob, rolli o'yinlar va hikoya asosida mashqlar o'quvchilarda til kompetensiyasini mustahkamlaydi. Yoshga mos psixologik yondashuvlarda motivatsiyani oshirish uchun musobaqaviy elementlar va ijodiy topshiriqlar (she'r yaratish, rasmlar bilan gap qurish) qo'llanilishi mumkin.

O'rta sinflarda (10–11): Murakkab grammatik atamalarni (fonetika, leksikologiya, morfologiya) chuqurroq o'rganish mumkin. Interfaol texnologiyalar: kompyuter (PowerPoint, videolar), so'rovchi platformalar (Quizizz, Socrative) hamda lug'at va korpus ma'lumotlari talabalarga mustaqil izlanish imkonini beradi⁶. Yozma va og'zaki ijodiy vazifalar (referat, taqdimot, munozara) talabalarning til faoliyatini rivojlantiradi. Fanlararo loyihalar yordamida (masalan, ingliz tilida sinonimlarni izlash yoki ona tili adabiyoti bog'liqligini ochib berish) til o'qitish boyitilishi tavsiya etiladi. Umuman olganda, pedagogik yondashuv **kognitiv** (so'zlarni tahlil qilish, tarmoqlar yaratish), **kommunikativ** (muloqot

⁵ South Korea's Educational Leap Forward: Fostering Reforms in Pedagogy and Curriculum Through Digitalization and Innovation | SpringerLink

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-97-3068-1_8

⁶ Ways to Use Technology to Build Vocabulary | Reading Rockets

<https://www.readingrockets.org/topics/assistive-technology/articles/10-ways-use-technology-build-vocabulary>

jarayonida o‘rganish) hamda **psixolingvistik** (til egallash jarayoni nazariyalari) asosda rejalashtirilishi kerak. Har bir metod va texnologiya o‘quvchi yoshiga mos bo‘lib, uning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tanlanishi lozim. Buning natijasida o‘quvchilar leksikologik tushunchalarni mustahkam egallab, til ko‘nikmalarini kengaytiradi⁷.

Xulosa qilib aytganda, leksikologiya bo‘limini o‘qitishda an’anaviy tavsifiy metodlardan voz kechib, “Leksik transformatsiya”, “Assotsiativ matritsa”, “Frazeologik konstruktor” hamda “Leksik infografika” kabi kreativ metodlarni qo‘llash ta’lim paradigmasining tubdan o‘zgarishiga xizmat qiladi. Mazkur metodlar orqali talaba tayyor bilimni qabul qiluvchi passiv sub’ektdan til birliklarini mustaqil tahlil qiluvchi, transformatsiya qiluvchi va ilmiy asosda izohlovchi faol tadqiqotchiga aylanadi. Ayniqsa, “3D Assotsiativ matritsasi” metodi so‘zni alohida birlik sifatida emas, balki murakkab tizimning tarkibiy qismi sifatida o‘rganish imkonini beradi. Natijada talabalarda so‘zning semantik, konnotativ va sotsiolingvistik qatlamlarini bir vaqtda anglash ko‘nikmasi shakllanadi. Bu esa nutqning aniqligi, mantiqiyligi va boyligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, “Frazeologik konstruktor” metodi iboralarning ichki shakli va hosil bo‘lish mexanizmlarini o‘rganish orqali talabalarning mantiqiy-obrazli tafakkurini rivojlantiradi. Talabalar frazeologizmlarni mexanik tarzda yodlashdan ko‘ra, ularning etimologik ildizlari hamda metaforik ko‘chish asoslarini ilmiy jihatdan tushuna boshlaydilar. “Leksik infografika” metodining qo‘llanilishi esa kognitiv psixologiyaning “dual kodlash”

⁷G‘ulomov, A., Ne‘matov, S. (2019). Ona tili o‘qitish metodikasi: mazmun va metodlar. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: "Universitet", 114-bet.

nazariyasini amaliyotga tatbiq etishga imkon beradi. Lug‘aviy birliklarning matn va vizual obraz asosida birgalikda o‘zlashtirilishi, ayniqsa omonim va ko‘p ma’noli so‘zlarni samarali o‘rganishga xizmat qiladi hamda o‘zlashtirish darajasini sezilarli ravishda oshiradi.

Innovatsion metodlarning joriy etilishi talabalarda nafaqat lingvistik bilimlarni, balki kommunikativ va sotsiolingvistik kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. So‘zning ijtimoiy muhitga mos holda qo‘llanishini anglash talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida nutqiy xatolarga yo‘l qo‘ymasligiga, rasmiy-uslubiy hamda badiiy nutqni farqlay olishiga yordam beradi. Demak, leksikologiya o‘qitishda zamonaviy kreativ metodlardan foydalanish darslarning interaktivligi va samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, talabalarning o‘zbek tili lug‘at tarkibi haqidagi bilimlarini ilmiy-tizimli darajaga olib chiqadi. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida tilshunoslik fanlarini o‘qitish sifatini yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonova N. Ona tili darslarida leksikologiya bo‘limini o‘qitishda innovatsion metodlar. // Pedagogika va psixologiya jurnal. – 2021, №3.
2. Azizxo‘jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2003.
3. Adilova S. O‘zbek tilini o‘qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish. monografiya. – Toshkent. 2006. – 86 b.
4. Azimova I. Ona tili ta’limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. // Global ta’lim va milliy metodika taraqqiyoti. III

- an'anaviy respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiali. – Toshkent: 2019. 215 – 224 b.b.
5. Azimova I. O'zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi: F.f.n.dis. monografiya. –Toshkent: 2008. – 114 b.
 6. Bobokalonov R., Ne'matova G. Ona tili o'qitishning yangi texnologiyasi haqida. – Toshkent: 1998. – 30 b.
 7. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
 8. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
 9. Hamroev G'. Ona tili o'qitishning zamonaviy metodikasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2018.
 10. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008.